

DE CONSCRIPTIE
EN DE ROTTERDAMSCHÉ JODEN

DOOR

E. ITALIE.

Het jaar 1795 was vooral voor de joden in die landen, waar de vrijheid en gelijkheid met de broederschap was afgekondigd, van het hoogste gewicht. Deze menschen, ook in ons land als een op zichzelf staand volk, als de joodsche natie beschouwd, zouden genieten van de voordeelen, door de Fransche revolutie gebracht, mededeelen in de voorrechten der vrijheid, mede helpen dragen de lasten der gelijkheid, medeleven als broederen onder de burgers van het land, dat hen tot nog toe slechts had geduld, waar zij tot heden van de zijde der overheid bescherming hadden genoten, als dit voor 's lands welvaart voordeelig kon wezen, en — men denke b.v. aan de gilden — waar zij ook waren achteruitgezet, als men in hen zag vreemde indringers, gevaarlijke mededingers op het gebied van den handel, van den kleinhandel vooral en van de industrie. Zij zouden, als alle andere burgers, zich kunnen en mogen toeleggen op alle takken van handel, wetenschap en industrie, zij zouden — wat tot 1795 niet het geval was — thans hooge staatsbetrekkingen kunnen bekleeden, zij zouden ook als stemgerechtigde burgers mogen helpen kiezen die mannen, aan wier handen men het staats- en stadsbestuur wilde toevertrouwen. Maar ook zouden zij nu mede kunnen opgeroepen

worden voor den krijgsdienst, en mede moeten optrekken onder de legerscharen, 't zij ter verdediging des lands, 't zij ter bestrijding van andere volkeren uitgerust. Die krijgsdienst nu was vooral bij de joden verre van populair.

De jood immers is niet krijgshaftig van aard. De eeuwenlange vervolging, verdrukking en miskennen maakten integendeel vreesachtigheid tot een zijner hoofdeigenschappen. Trouwens, dit kon moeielijk anders, daar hij in iederen niet-geloofsgenoot veelal een vijand moest zien. Hij leerde in duistere eeuwen hoon en spot en smaad verdragen, bleef uiterlijk zijn kalmte behouden, ook al kookte het daarbinnen, omdat hij zich immers niet kon verzetten, wetende, dat niemand het voor den gesmaden, veelal vervloekten jood zou opnemen. Met kalmte en gelatenheid had hij zich zelfs in het grievendst onrecht leeren schikken.

En nu, nu zou hij moeten medetrekken als soldaat naar verre landen, en de wapens dragen en strijden, verwijderd van zijn familie, waaraan de jood zoo innig gehecht is, welke hij misschien nooit meer terug zou zien, en dit met en onder menschen, die gisteren nog zijne aartsvijanden waren, heden zijne broederen en strijdmakkers moesten wezen! En dan, had de jood niet zijn eigen gebruiken, zijne bijzondere Sabbath-feest- en spijswetten, waarvan hij de naleving op zulk een hoogen prijs stelde, die hij nu niet meer zou kunnen houden? Maar bovendien, zijn taal, zijne houding, manieren en kleeding waren in die dagen, toen men nog in waarheid van een „joodsche wereld” kon spreken, van dien aard, dat hij zich in eene omgeving van menschen, met hem in taal, zeden en godsdienst geheel verschillend, niet thuis kon gevoelen. Vandaar dan ook, dat gevallen van desertie — en misschien niet weinige — onder de joodsche soldaten voorkwamen.

Een bewijs daarvoor geeft eene tot alle hoofden der Israëlietische Gemeenten gerichte, in het Hebreeuwsch

gestelde, niet-gedateerde bede om hulp (voorkomende in een bundeltje Hebr. brieven, berustend in het archief der Israël. Gemeente te Rotterdam), waarin in heldere kleuren geteekend wordt het lijden eener hulpbehoevende vrouw, wier man voor den krijgsdienst is opgeroepen.

Gelukkig leefde zij eens met haren man en hare kinderen; de man, vlijtig en oppassend, verdiende niet alleen voldoende om zich en de zijnen te onderhouden, maar kon zelfs nog anderen steunen. Daar wordt hij per scheepsgelegenheid weggevoerd om in verre streken, in hem onbekende oorden te strijden, en — wie weet? — te vallen! Evenwel, hij zag de kans schoon en wist van het schip te ontvluchten. Intusschen bleef zijne vrouw met hare vijf kinderen onverzorgd achter en moest deze thans liefdegiften bedelen, waar zij vroeger in de gelegenheid was die ruimschoots te geven! In dien geest nu gaat het geschrift voort, met alle punten op te sommen, die zouden kunnen dienen om het lijden, door den oorlog veroorzaakt, in het licht te stellen en het medelijden van weldenkende geloofsgenooten op te wekken.

Eigenaardig echter is, wat in dit stuk wordt meege- deeld, dat men den betrokken officier heeft weten te bewegen, den deserteur van al zijne dienstplichten vrij te stellen en straffeloos te laten gaan, indien slechts een belangrijke som in zijne handen gestort werd, hetgeen het vermoeden wekt en wettigt, dat voor geld en goede woorden zelfs bij hooggeplaatste krijgslieden destijds veel gedaan kon worden.

Ook geeft de hier besproken bede in een paar woorden een denkbeeld van de opvatting, die toen onder de joden omtrent den krijgsdienst heerschte.

Het mag zeker als een bekend feit beschouwd worden, dat in vroegere eeuwen joden, en liefst de meest aanzienlijken onder hen, voornamelijk rabbijnen van grooten

naam, niet zelden plotseling en zonder eenige redenen gevangen gezet werden. Men deed dit, om hun geloofsgenooten geld af te persen. Dezen immers voelden zich dan moreel verplicht, om groote geldsommen bijeen te brengen, waarvoor de gevangenen konden worden losgekocht.

Stierf een van hen in de gevangenis, dan moesten de joden, met hun diep piëteitsgevoel voor afgestorvenen, zich somtijds zelfs de grootst mogelijke opofferingen getroosten, om het lijk een behoorlijke begrafenis te bezorgen. In den loop der tijden nu werd het als een godsdienstplicht van hooge beteekenis beschouwd, tot het loskopen van gevangenen bij te dragen, en dezen plicht noemde men „pidjon sjeboeïm”.

Welnu, aan het einde van de bede wordt erop gewezen, dat de plicht, hier bij te staan en te helpen zoo groot is als die van het loskopen van gevangenen, m. a. w. de inlijving bij het leger werd gelijk gesteld met gevangenisstraf, aan onschuldigen opgelegd!

Met dezen staat van zaken voor oogen is het duidelijk, hoe weinig populair de wet op de conscriptie vooral onder de joden, ook van die, welke in ons land woonden, was. Het moge waar zijn, dat hier de Israëlieten in betere conditie verkeerden dan hunne geloofsgenooten in Frankrijk: daar immers (zie Naber: Overheersching en Vrijwording bldz. 79) werd het, bij decreet van 17 Maart 1808, den Israëlieten niet vergund plaatsvervangers te stellen; hier wist de intendant d'Alphonse ook op dat punt voor de Hollandsche joden gelijkstelling met de andere burgers te verwerven. In weerwil van dit voorrecht echter wilden velen zich aan den toen immers zoo moeielijken krijgsdienst onttrekken, en zij konden dit althans voor een enkel jaar betrekkelijk gemakkelijk, zonder zich aan eenig gevaar van als deserteur of onwillige bechouwd en behandeld te worden, bloot te stellen.

Terwijl toch voor de andere gezindten doopboeken bestonden, waaruit — bij gebrek aan een behoorlijken burgerlijken stand — de juiste ouderdom der militieplichtigen kon opgemaakt worden, welke boeken ter beschikking van de overheid gesteld werden, — was dit bij de Israëlieten niet het geval. Bij hunne gemeenten berustten geene registers, waaruit de ouderdom der mannelijke personen kon blijken. Zóó kon dus de twintigjarige dienstplichtige opgeven nog slechts negentien jaren oud te zijn, de vijf en twintig-jarige meedeelen, dat hij reeds zes en twintig jaren oud was, door welke valsche, maar toch zeer verschoonbare opgave de een met het vervullen van zijn dienstplicht nog een jaar kon wachten, de andere zich daaraan geheel kon onttrekken. Van deze voor hun zoo gunstige omstandigheid schijnt vooral gebruik gemaakt te zijn door de joodsche inwoners van Rotterdam en 's Gravenhage.

Vandaar het volgend schrijven van den Prefect der Monden van de Maas aan den Maire der Stad Rotterdam van 24 Januari 1811: 1)

Mijnheer de Maire!

Requestmeester Intendant van Binnenlandsche Zaken in Holland heeft mij bij Missive van den 23 dezer te kennen gegeven dat hij, bij een vorige Missive mij gezonden hebbende de nodige Instructie omme de Conscriptie in activiteit te brengen (waaraan ik bij mijn Besluit van heden Sub No. 1 de nodige executie heb gegeven, en welk Besluit Uw eerlang zal geworden;) het mede zijn pligt was alle misbruiken voor te komen waardoor men zig aan de Wet zoude kunnen onttrekken, en dat Zijne aandagt Speciaal gevallen was op de joden, waarvan een zoo groot getal bijzonder te Rotterdam en in den Haag, zich onthouden; dat vóór de organisatie van de Israëlitische Gemeente in

1) Gem. Archief. Ingekomen Missiven 1811, Secret No. 52.

1808 geene behoorlijke voorzorgen waren genomen, om de Civiele Staat der Joden daar te stellen, en dat er dienvolgens noch in de Secretarie der Steden, noch bij de Israëlitische Gemeentens zelve geene registers voorhanden zijn waarinne de Geboorten zijn aangeteekend; dat zoodanig gebrek zoude kunnen te weeg brengen, dat een groot getal Israëliten de gelegenheid zoude hebben zich te onttrekken aan de Wetten van de Conscriptie, en dat bij mangel van legale bewijzen de Administrative Autoriteiten zouden verstoken zijn der Middelen omme daarinne te voorzien.

Dat echter er een middel schijnt over te blijven om dat gebrek te gemoet te komen, namelijk toevlugt te nemen tot de Registers of aantekeningen der Personen, welke bij de Israëlitische Gemeentens zijn belast met het werk der *Besnijing*, welke personen, volgens informatie, gewoon zijn aantekening te houden der kinderen, die zij besneden hebben, en van wien de verklaringen bij gebrek van andere legale bewijzen altoos in deze Departementen in rechten geloof hebben verdiend.

Dat hoezeer het niet te ontkennen is, dat het moeielijk zal zijn zich meester te maken van die aantekeningen, het echter noodzakelijk is. — Dat die aantekeningen gevaarlijk kunnen zijn in handen van personen die geen het minst publiek Character hebben, en die dezelve zouden kunnen vervalschen of daarmede voordeel doen om eenige *Conscrits* van de Conscriptie te bevrijden. Omme welke redenen de Intendant van Binnenlandsche Zaken voorn. mij verzoekt de Parnassins of Ouderlingen der Gemeenten van den Haag en Rotterdam binnen den kortst mogelijken tijd (bijvoorbeeld van 24 uren zoo het kan zijn) de Registers of Aantekeningen der personen, die met het werk der Besnijdenis zijn gechargeerd geweest, te requireren en die registers of aantekeningen aan den Maire der Stad te

overhandigen ten einde op een behoorlijk Register te doen inschrijven den Naam en de tijd van Geboorte van iedere besnedene en die inschrijving op zoodanig register gedaan zijnde, de aantekeningen in originaal wederom ter hand te stellen aan die geenen, die er bewaarders van behoren te zijn.

Na UwEdGestr. aldus met het verlangen en de intentie van den Heer Intendant der Binnenl. Zaken bekend te hebben gemaakt, zal het oogmerk van deze mijne Missive Uw Mijn Heer de Maire reeds van zelve voor den geest gekomen zijn en hetzelfde strekt dan om Uw uit te nodigen en voor zooveel desnoods te gelasten, van de Parnassins der joodsche Gemeente binnen Uw Stad te requireren, dat zij onverwijld in Uwe handen stellen de met en zedert den jare 1790 voorhanden zijnde of de te bekomene aantekeningen der besnedene kinderen tot hunne Gemeente behorende — waaronder mogelijk ook aantekeningen gevonden zullen worden van besnedenen in andere Steden zich bevindende, edoch onder de Consistoriale kerk Uwer Stad ressorteerende; dat deze aantekeningen bij u provisioneel worden aangehouden en zoo spoedig mogelijk van wegen UwEdGestr. daarvan een Register worde geformeerd en ter Secretarie Uwer Stad bewaard, maar UwEdGestr. zal zelve gevoelen de gepastheid der aanmerking door den Heer Intendant meergem. bij het slot zijner Missive gemaakt, dat het goed gevolg dezer maatregel zal afhangen van de vaardigheid en geheimhouding, waarmede dezelve zal ten uitvoer gebragt worden, en dat er veel omzigtigheid nodig zal zijn dat de Parnassins of Ouderlingen niet bemerken de beweegredenen van eene stap, die zijn beslag moet bekoomen hebben alvorens hij beoordeeld kan worden.

Ik moet derhalve UwEdGestr. zulks byzonder aanbevelen, verlaat mij niettemin op Uwe Iever en

Uw Doorzicht en verwacht het rapport van UwE. verrigtingen.

Ik ben met bijzondere Achtung

Myn Heer de Maire!

Uw dienstwillige

De Prefect voornoemd,

C. G. HULTMAN.

Zooals uit een schrijven van den Maire van den 30^{en} Januari 1811 ¹⁾ blijkt, was te Rotterdam, aan den last van den Prefect reeds vóór den 28^{en} Januari voldaan: Parnassijns waren dadelijk na den Sabbath (die toen op 26 Januari viel) voor den Maire ontboden. Deze had hun eerst, teneinde allen argwaan te voorkomen, verschillende niets beteekenende vragen gedaan, om hun ten slotte „af te vorderen” de aantekeningen der „zedert den loop van 30 jaren in hunne gemeente besneden kinderen”, welke aantekeningen reeds weinige uren daarna den Maire overhandigd werden. Deze beriep zich erop, dat dit werk, hoewel omslachtiger dan oorspronkelijk gedacht werd, volkomen goed was afgelopen. Een moeielijkheid moest nog slechts overwonnen worden, en die bestond in het doen vertalen van al die registers, die in het Hebreeuwsch gesteld waren.

Dit werk moet zeker verre van gemakkelijk geweest zijn. Immers, over het algemeen droegen de Israëlieten destijds geen achternaam.

Zooals ook thans nog bij verschillende gelegenheden onder de Hoogduitsche Israëlieten plaats heeft, werd eenvoudig in het Hebreeuwsch aangeteekend: op heden dag der week (de dagen der week hebben geen afzonderlijken naam, doch worden alleen aangeduid door eersten, tweeden dag, enz.) van de maand (volgt de

¹⁾ Missiveboek van den Maire 1811, No. 22^a.

naam van de joodsche maand met het jaartal overeenkomstig de joodsche tijdrekening) is besneden (uitsluitend de Hebr. voornaam) zoon van (alweder slechts de Hebr. voornaam), waaraan niet anders was toegevoegd dan de opmerking, voorzoover noodig, dat dit kind van priesterlijke of levietische afkomst was.

Uit dertien verschillende registers (die nog in een bundeltje in het archief der IsraëL. Gemeente bewaard worden) moesten dus de juiste namen der personen met de data hunner geboorte volgens de burgerlijke tijdrekening worden opgediept, een werk, dat, zooals men zich kan voorstellen, zijne eigenaardige moeielijkheden met zich bracht.

Wanneer het afgelopen was en van het resultaat voor het eerst gebruik is gemaakt, valt moeielijk na te gaan.

Dit echter staat vast: de bovenbedoelde registers, beginnende met het jaar 1737 ¹⁾ en eindigende den 31^{en} Januari 1812, werden eerst vertaald door Parnassijns, die daarop als onderschrift het volgende plaatsten:

„Copie-translaat, der onderscheidene Israelitische besnijdboeken, bevattende eene nauwkeurige opgave hoeveel en welke Israeliten er sedert den A^o tot den 31 Januari 1812 in Cluis door de onderscheiden besnijders der kinderen woonagtig binnen deze stad, zoo wel hier als elders besneden zijn.

Op requiratie van den Heer Onder-Prefect der Goede Stad Rotterdam door Parnassins en Assessoren der Hollandsche Israelitische Gemeente binnen deze Stad vervaardigd.”

1) Ofschoon slechts opgevorderd waren de lijsten der personen, in de laatste dertig jaren besneden (zie boven), werden alle voorhanden zijnde registers ingeleverd, waarvan het oudste met het jaar 1737 begint. Zeker liet men nu, volledigheidshalve, ook de oudste lijsten vertalen.

Deze vertaling van de verschillende registers werd nader geordend en tot één register samengesteld in den vorm, waarin het zich nog in het stedelijk Archief bevindt.

Met het laatste schijnen nog drie maanden gemoeid geweest te zijn, althans eerst den 5^{en} Mei 1812 konden de destijds fungeerende Parnassijns Mozes Symons, President, en I. S. de Vries met hunne handteekening bekrachtigen de verklaring, „dat dit Copy-translaat der registers door de Besnijders der Israeliten te Rotterdam van den Jare 1737 tot ultimo 1811 gehouden, conform het origineel is, word hiermede door Parnassins en Assessoren der Israelitische Gemeente alhier gecertificeerd.”

Door het samenstellen van dit register zagen de joden van Rotterdam zich een beproefd onschadelijk middel tot het ontduiken van de wet op de conscriptie ontnomen; tegen wil en dank moesten nu ook zij deelnemen aan de krijgstochten van den grooten Keizer. Dat zij echter, als het geval er eenmaal toe lei, ook hun plicht wisten te doen, blijkt wel uit den brief van den Maire van Rotterdam aan Montalivet, Minister van Binnenlandsche Zaken, van 27 Mei 1812, waarin hij schrijft: „Les juifs, atteints par la conscription, ont rempli avec empressement leurs obligations”.

